

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پژوهشکده اندیشه سیاسی انقلاب و تمدن اسلامی

رساله دکتری رشته علوم سیاسی
گرایش: اندیشه سیاسی

عنوان:

تکاپوهای نظری، سیاسی و تشکیلاتی فراماسونری در عصر
مشروطه و پهلوی در ایران
(انقطاع یا تداوم)

استاد راهنما:

آقای دکتر رضا داوری

استاد مشاور:

آقای دکتر موسی نجفی

نگارش:

موسی فقیه حقانی

خرداد ۱۳۹۳

صفحه ارزیابی

سپاسگزاری

من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق

بدین وسیله از زحمات و الطاف اساتید، جناب آقای دکتر داوری به جهت راهنمایی های ارزنده، آقای دکتر موسی نجفی به جهت مشاوره های سودمند و اساتید داور جنابان آقای دکتر صادق آئینه‌وند، آقای دکتر ناصر تکمیل همایون و آقای دکتر منوچهر محمدی به جهت نکات ارزشمندی که جهت اصلاح پایان نامه ارائه کردند سپاسگزاری می‌نمایم و برای دوستانی که به اشکال مختلف در این امر به بنده یاری رساندند آرزوی سلامتی و موفقیت می‌نمایم.

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱	چکیده.....
۳	فصل اول: کلیات.....
۴	۱-۱. مقدمه پژوهش.....
۵	۲-۱. تعریف مسئله.....
۶	۳-۱. اهمیت و ضرورت انجام این پژوهش.....
۷	۴-۱. اهداف پژوهش.....
۷	۵-۱. قلمرو پژوهش.....
۷	۶-۱. پرسش‌های اساسی پژوهش.....
۸	۷-۱. فرضیه پژوهش.....
۸	۸-۱. پیشینه پژوهش.....
۱۲	۹-۱. جنبه جدید بودن و نوآوری پژوهش.....
۱۲	۱۰-۱. روش پژوهش و دلیل انتخاب این روش.....
۱۴	فصل دوم: بررسی منابع.....
۱۵	۱-۲. مقدمه.....

- ۲-۲. فراموشخانه و فراماسونری در ایران ۱۶
- ۳-۲. فراماسونری چیست؟ ۱۹
- ۴-۲. تشکیلات فراماسونری در ایران ۲۰
- ۵-۲. مقاله فراماسونری در ایران، «ابهام در تاریخنگاری فراماسونری ایران» ۲۱
- ۶-۲. فراماسون‌ها سلاطین بی تاج و تخت ۲۴
- ۷-۲. مقاله محمود عرفان در مجله یغما سال دوم شماره ۱۲ ..... ۲۵
- ۸-۲. برادری ۲۵
- ۹-۲. تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلستان در قرن نوزدهم ۲۷
- ۱۰-۲. فراماسونرها، روتارین‌ها و لاینزهای ایران ۱۳۳۳-۱۳۵۷ ..... ۲۹
- ۱۱-۲. گوشه‌هایی از تاریخ فراماسونری ایران ۳۶
- ۱۲-۲. جمعیت‌های سرّی و فراماسونری ۵۳
- نتیجه ۷۸

فصل سوم: تاریخچه، مبانی اندیشه و ماهیت فراماسونری در ایران و جهان ۷۹

- ۱-۳. تاریخچه پیدایش فراماسونری در جهان ۸۰
- ۱-۱-۳. پیدایش آیین اسکاتی ۸۶
- ۲-۱-۳. چگونگی انتشار آیین اسکاتی در جهان و تشکیل اولین شورای عالی ۸۸
- ۲-۳. اصول و تعالیم فراماسونری ۹۰
- ۱-۲-۳. اسرار کابالا و آیین یهود در درجات آیین اسکاتی فراماسونری ۹۱
- ۲-۲-۳. نحوه مواجهه فراماسونری با ادیان ۹۷
- ۳-۲-۳. از آزادی مذهب تا آزادی از مذهب (دئیسم) ۹۸
- ۴-۲-۳. دین‌زدایی در درجات بالای فراماسونری ۱۰۵
- ۵-۲-۳. نفی دین در درجات نهایی فراماسونری ۱۱۰

۱۱۳.....	۳-۲-۶. فراماسونری و یهودیت و مسیحیت مسخ شده
۱۱۵.....	نتیجه
۱۱۷.....	فصل چهارم: تأثیر لژهای فراماسونری در تحولات سیاسی - فرهنگی ایران
۱۱۸.....	۴-۱. زمینه‌ها و چگونگی نفوذ فراماسونری در ایران (لژهای عادی)
۱۲۳.....	۴-۲. فراموشخانه میرزا ملکم‌خان
۱۲۸.....	۴-۳. ایرانیان دارای درجات عالی فراماسونری
۱۳۲.....	۴-۴. انجمن اخوت
۱۳۳.....	۴-۵. جامع آدمیت
۱۳۴.....	۴-۶. تشکیل لژ بیداری ایران
۱۴۱.....	۴-۶-۱. نحوه عضوگیری لژ بیداری و اولین اعضای آن
۱۴۸.....	۴-۶-۲. دخالت لژ بیداری در سیاست
۱۵۲.....	۴-۶-۳. نفوذ در مجلس شورای ملی
۱۵۶.....	۴-۶-۴. مذهب و سیاست در لژ بیداری
۱۶۵.....	۴-۶-۵. تعطیلی موقت لژ بیداری
۱۶۸.....	۴-۷. حاکمیت لژ بیداری بر ایران پس از تصرف تهران
۱۷۰.....	۴-۷-۱. مخالفت فراماسون‌ها با روحانیون مشروطه‌خواه و اجرای اصل دوم متمم قانون اساسی
۱۷۵.....	۴-۷-۲. تلاش فراماسون‌ها برای تسلط بر کشور
۱۷۷.....	۴-۷-۳. تقابل علمای نجف با اعضای لژ بیداری
۱۸۶.....	۴-۷-۴. تقابل اعضای افراطی لژ بیداری با موازین اسلامی و حکم علما
۱۹۲.....	۴-۷-۵. حذف مخالفان توسط کابینه فراماسونری مستوفی‌الممالک
۱۹۹.....	۴-۸. لژ روشنایی در ایران
۲۰۰.....	نتیجه

فصل پنجم: فراماسونری در دوران پهلوی	۲۰۲
۱-۵. تداوم و گسترش فعالیت فراماسونری در دوره پهلوی	۲۰۳
۲-۵. تأسیس لژ پهلوی	۲۰۴
۳-۵. تشکیلات فراماسونری پس از کودتای ۱۳۳۲	۲۰۸
۱-۳-۵. لژهای تابع قانون اساسی اسکاتلند	۲۰۸
۲-۳-۵. لژهای تابع قانون اساسی لژ بزرگ ملی فرانسه	۲۰۹
۳-۳-۵. سازمان‌های وابسته به فراماسونری آمریکا	۲۱۰
۴-۵. لژهای تابع اتحادیه لژهای آلمان در ایران	۲۱۴
۱-۴-۵. لژ مهر تاریخ تأسیس (۱۷/بهمن/۱۳۳۸) به شماره ۸۶۲	۲۱۷
۲-۴-۵. لژ آفتاب تاریخ تأسیس (۱۳۳۹) به شماره ۸۶۶	۲۱۷
۳-۴-۵. لژ ستاره سحر تاریخ تأسیس (۱۳۳۹/۱۹۶۰) به شماره ۸۶۷	۲۱۷
۴-۴-۵. لژ ناهید شماره ۸۹۹	۲۱۸
۵-۵. لژ بزرگ ملی ایران	۲۱۸
۶-۵. تأسیس لژ بزرگ ایران	۲۲۰
۱-۶-۵. مقدمات تأسیس لژ بزرگ در ایران	۲۲۲
۲-۶-۵. اقدامات لژ بزرگ	۲۲۶
۷-۵. تشکیل شورای عالی آیین اسکاتی کهن و پذیرفته شده برای ایران	۲۳۱
۱-۷-۵. چگونگی تشکیل شورای عالی آیین اسکاتی کهن و پذیرفته شده در ایران	۲۳۴
۲-۷-۵. فعالیت‌های شورای عالی آیین اسکاتی در ایران	۲۴۱
۳-۷-۵. لژها و کارگاه‌های وابسته به شورای عالی ایران	۲۴۷
۴-۷-۵. انجمن خواجه نصیر طوسی	۲۵۸
۸-۵. سایر تشکل‌های اعطاءکننده درجات عالی در ایران	۲۵۹
۱-۸-۵. لژ بزرگ اسکاتلند و لژهای وابسته به آن در ایران	۲۶۰

۲۶۱	..... ۲-۸-۵. شاپیتر بزرگ عالی طاق خسروی سلطنتی فراماسونری اسکاتلند
۲۶۸	..... نتیجه
۲۷۰	..... فصل ششم: نقش فراماسون‌ها در تحولات سیاسی - فرهنگی ایران
۲۷۱	..... ۱-۶. نقش فراماسون‌ها در تحولات سیاسی فرهنگی ایران
۲۷۲	..... ۲-۶. آخوندزاده از ترویج فراموشخانه تا پرتستان‌تیسیم اسلامی
۲۷۴	..... ۳-۶. میرزا ملکم‌خان ناظم‌الدوله مؤسس فراموشخانه در ایران
۲۷۷	..... ۴-۶. مشروطیت ایران و شاگردان فراموشخانه ملکم
۲۷۸	..... ۵-۶. نقش فراماسونری در کودتای ۱۲۹۹ و تأسیس رژیم پهلوی
۲۸۲	..... ۶-۶. ترویج ناسیونالیسم افراطی
۲۸۵	..... ۷-۶. ارتباط فراماسونری با سفارت انگلستان
۲۸۶	..... ۸-۶. نفوذ گسترده فراماسونری در ایران
۲۸۹	..... ۹-۶. فعالیت تشکیلات فراماسونری پس از انقلاب
۲۹۱	..... ۱۰-۶. اختلاف و درگیری در لژهای ماسونی خارج از کشور
۳۰۹	..... نتیجه
۳۱۰	..... حاصل سخن
۳۲۰	..... منابع
۳۲۵	..... ضمائم
۳۷۳	..... اسناد
	..... نمودارها

چکیده

فراماسونری تشکیلاتی نهان روش و نخبه‌گراست که در ۱۷۱۷ با تکیه بر تجارب و آموزه‌های جمعیت‌های مخفی نظیر شوالیه‌های معبد، روزنکروتس و کابالا به منظور سیطره بر جهان تأسیس شد و توانست با گسترش در اروپا نظم جدیدی را جهت نفوذ به دیگر سرزمین‌ها به وجود بیاورد. با قدرت گرفتن و حاکمیت بورژوازی در اروپا، استعمار شرق برای دسترسی به منابع ذی‌قیمت و بازار آن مورد توجه بورژوازی غربی قرار گرفت. تشکیلات فراماسونری در این برهه از تکاپوی غربیان، به عنوان ابزاری کارآمد با وظیفه جذب نخبگان جوامع شرق وارد مشرق‌زمین شد و توانست با جذب و تربیت تخنگان سیاسی، اقتصادی، فرهنگی این جوامع زمینه‌های سلطه‌گری استعمار غرب را فراهم نماید. ایران به عنوان کشوری دارای موقعیت سوق‌الجیشی در این دوره سخت مورد توجه کشورهای استعمارگر قرار گرفت. در اثنای جنگ‌های دوره اول ایران و روسیه اولین فرستادگان سیاسی ایران به فرانسه و انگلستان وارد لژهای فراماسونری شدند و در پی آنان، محصلان و هیأت‌های سیاسی دیگری که عازم اروپا شدند به عضویت سازمان مزبور درآمدند، افزایش تعداد اعضای این سازمان در ایران، زمینه را برای ایجاد شعبه‌های آن تشکیلات فراهم ساخت. پس از فراموشخانه میرزا ملکم و جامع آدمیت لژ بیداری ایران به عنوان نخستین لژ رسمی فراماسونری در ۱۳۲۴ قمری در تهران دایر گردید. این لژ توانست با سوار شدن بر امواج عدالت‌طلبی و مشروطه‌خواهی مردم ایران آن نهضت بزرگ را از مسیر منطقی خود خارج و آن را دچار درگیری‌های بی‌سرانجامی کند که نهایتاً از دیکتاتوری رضاخان سر در بیاورد. پس از کودتا فراماسون‌ها توانستند با استفاده از رعب و خشونت حاکمیت پهلوی اول که به آن عنوان «دیکتاتوری

منور» داده بودند زمینه ایجاد تغییرات گسترده فرهنگی، اجتماعی و سیاسی را در ایران فراهم نمایند و همزمان به گسترش تشکیلات خود در ایران مبادرت نمایند. روند کند تأسیس لژهای فراماسونی در ایران، در دوران پهلوی به ویژه دهه پایانی عمر آن رژیم بسیار سرعت گرفت. تأسیس لژ بزرگ ایران در ۱۳۳۷ و شورای عالی آیین اسکاتی در ۱۳۴۹ که بر بیش از هفتاد محفل فراماسونی در درجات مختلف نظارت و حاکمیت داشتند بیانگر رشد روزافزون تشکیلات فراماسونری در ایران آن عصر است. در این پژوهش سعی می‌شود که با ذکر مقدمه‌ای از فعالیت‌های اولیه فراماسونری در ایران، تکاپوی این سازمان در انحراف مشروطیت و تثبیت رژیم پهلوی مورد بررسی قرار بگیرد.

کلیدواژه: فراماسونری، غرب، بورژوازی، اصول و مبانی نظری، استعمار، ایران، قاجاریه، پهلوی،

منورالفکری

فصل اول

کلیات

درآمد

در فصل اول کلیات شامل مقدمه بحث، تعریف مسئله، اهمیت و ضرورت انجام این پژوهش، اهداف پژوهش و قلمرو آن، پرسش‌های اساسی و فرضیه پژوهش، پیشینه و روش پژوهش و دلیل انتخاب روش مطرح می‌شود.

۱-۱. مقدمه پژوهش

فراماسونری سازمانی است مبتنی بر نپهان روشی و پنهان کاری که در سرتاسر جهان گسترش یافته است. پیشینه این سازمان به طور روشن و به دور از اوهام و افسانه‌های رایج در بین اعضای آن به اوایل سده هجدهم میلادی بازمی‌گردد. نضج گرفتن این سازمان در آن ایام در ارتباط تنگاتنگ با ظهور خاندان هانوردر انگلستان و رشد بورژوازی در غرب و تکاپوهای آن برای در دست گرفتن قدرت در جامعه فئودالی اروپا است. با غلبه خاندان هانور بر انگلستان و سپس اسکاتلند. تشکیلات فراماسونری نیز قوام بیشتری پیدا کرد و به قصد اشاعه تفکر و تشکیلات خود متوجه سایر کشورها شد. فرانسه، آمریکا و آلمان نخستین منزلگاه تشکیلاتی شد که با شعار آزادی، برابری و برادری نظم حاکم بر اروپا را به چالش کشیده بود و با راه انداختن انقلابات بورژوایی نظم نوینی را در جهان مستقر می‌ساخت. امواج این تفکر به زودی مشرق‌زمین را نیز در بر گرفت و تشکیلات فراماسونی از طریق محصلان اعزامی، تجار و کارگزاران سیاسی ممالک بومی و غیربومی وارد آن سرزمین‌ها شد. حضور چهره‌های سیاسی وابسته به فراماسونری در رأس هیئت‌های سیاسی اروپایی و رفتار مداخله‌جویانه آنها

در سرزمین‌های دیگر نوعی هماهنگی بین تشکیلات فراماسونی و دولت‌های استعماری را به ذهن متبادر می‌ساخت. اصرار کشورهای اروپایی به جذب نخبگان سیاسی و فرهنگی دیگر کشورها در تشکیلات فراماسونی منجر به شکل‌گیری جمعیت‌های پراکنده و در گام بعد تشکل‌های منسجم فراماسونی در آن کشورها شد. به نحوی که لازمه رشد و طی مدارج سیاسی و ورود در چرخه قدرت، پذیرش عضویت در لژهای فراماسونی شد. مضافاً این‌که جاذبه‌های شعارها و تفکرات فراماسونی نیز عده‌ای را مجاب به پذیرش عضویت در این تشکیلات نمود. در ایران نیز روند ورود به تشکیلات فراماسونی از ابتدای دوره قاجار آغاز و در دوره مشروطیت به انسجام تشکیلاتی رسید. با ظهور رژیم پهلوی این تشکیلات ضمن تکثیر فوق‌العاده از رسمیتی قابل قبول در نزد حاکمیت برخوردار شد.

۱-۲. تعریف مسئله

فراماسونری از جمله انجمن‌ها و جمعیت‌های سری است که از زمان پیدایش آن تاکنون به علت ویژگی‌های خاص این تشکیلات بحث‌های بسیاری را برانگیخته است. طرفداران و اعضای این جمعیت آن را یک دستگاه نועدوستی می‌دانند که با هدف تربیت انسان در راستای تحقق زندگی شرافتمندانه و اعتلای بشریت حرکت می‌کند و مخالفین، این جمعیت را دستگاه پررمز و رازی می‌دانند که در راستای تحقق اهداف استعمار، امپریالیسم و صهیونیسم فعالیت می‌کند و با ارائه شعارهای فریبنده سعی در ایجاد وابستگی به استعمار جهانی و صهیونیسم دارد. تکاپوهای استعماری دولت بریتانیا و حضور چشمگیر چهره‌های شاخص دولت و دربار آن کشور در تشکیلات فراماسونری که مسقط‌الرأس آن نیز انگلستان می‌باشد این دیدگاه را که تشکیلات فراماسونری ابزاری برای رخنه استعمار در کشورهای دیگر است تقویت می‌نماید. قائلین این دیدگاه معتقدند ایجاد و رشد و توسعه این تشکیلات در کشورهای جهان سوم رابطه تنگاتنگی با توسعه و نفوذ استعمار در جهان دارد؛ ایجاد کانون‌های فراماسونری در مصر در پی اشغال این کشور توسط ناپلئون به دست فرانسوی‌ها و در آفریقای جنوبی و هند در پی سلطه یافتن انگلستان و... از نمونه‌های بارز و آشکار این ارتباط است. در ایران نیز در پی اولین تماس‌هایی که از زمان فتح‌علی‌شاه با انگلستان و فرانسه برقرار شد، این کشورها در راستای

تحقق اهداف خود که مبتنی بر تضعیف ایران جهت تضمین سلطه بر هندوستان و دیگر نقاط آسیا بود، تلاش‌های زیادی جهت جذب رجال ایرانی به این سازمان به عمل آوردند. میرزا ابوالحسن خان ایلچی، عسگرخان افشار ارومی و میرزا ملکم‌خان... از جمله افرادی بودند که در راستای همین سیاست به عضویت لژهای فراماسونی درآمدند از آن زمان کشور ما عرصه فعالیت جمعیتی شد که رفته رفته بر تمامی ارکان سیاسی، اقتصادی، فرهنگی آن پنجه درافکند. از سوی دیگر عده‌ای عقیده دارند این تشکیلات برای تربیت انسانی جدید و با اهداف خیرخواهانه به وجود آمده است و هیچ ارتباطی هم با رویکردهای استعماری غرب و انگلستان ندارد. هدف این رساله بحث درباره مبانی نظری این تشکیلات و روشن کردن جنبه‌های مختلف فعالیت جمعیت مزبور در ایران و نقش آن در تحولات سیاسی ایران است که با اتکای به منابع و اسناد به جا مانده گردآوری شده است. وجه تمایز این رساله با سایر فعالیت‌های پژوهشی انجام شده در این زمینه اتکای آن بر اسناد موجود است. نقش فوق‌العاده تشکیلات فراماسونی در تحولات دوپست ساله اخیر ایران، عدم منابع روشن و گویا در زمینه فعالیت فراماسون‌ها در ایران و در نتیجه نبود شناخت لازم در زمینه ماهیت و فعالیت تشکیلات، انگیزه اصلی این تحقیق است.

۱-۳. اهمیت و ضرورت انجام این پژوهش

تأثیر فوق‌العاده فراماسونری در تحولات تاریخ معاصر ایران و عضویت سران کشور پس از مشروطیت و دوره پهلوی در تشکیلات مزبور به این سازمان اهمیت زیادی بخشیده بود، به نحوی که نظرات رؤسای لژهای فراماسونی و تصمیمات متخذه در لژها تأثیر زیادی در روند وقایع و تصمیم‌گیری‌های آن دوره داشت. لذا برای درک بهتر تاریخ دوران قاجار و پهلوی ناگزیر هستیم که شناخت جامع و کاملی از تشکیلات فراماسونری داشته باشیم. البته بزرگ‌نمایی و ساده‌انگاری دو آفتی است که ممکن است دامنگیر هر پژوهشگر تاریخ فراماسونری گردد که می‌بایست جدا از آنها پرهیز نمود. بنابراین با توجه به نقش‌آفرینی تشکیلات فراماسونری در تحولات تاریخ معاصر ایران و شکل‌گیری جریاناتی که در مسائل سیاسی - فرهنگی ایران معاصر مؤثر بوده و چالش‌های جدی برای کشور ما به

وجود آورده است شناخت دقیق زوایای فکری این جریان ضروری می‌نماید ادعای آنان مبنی بر ارائه تفسیری اومانیستی از هستی و ارائه مدلی سکولار از حکومت‌گری در ایران تحولات جدی‌ای را در ایران موجب شد و به مدت هشتاد و پنج سال جامعه ایرانی را با مشکلات و تغییراتی مواجه ساخت که تبعات فرهنگی آن تاکنون دامن جامعه ایرانی را رها نکرده است. نشان دادن مؤلفه‌های فکری این جریان و نحوه عملکرد آن تا حدود زیادی می‌تواند از میزان آسیب‌های محتمل بر جامعه ایرانی بکاهد.

۴-۱. اهداف پژوهش

تبیین ماهیت تشکیلات فراماسونری، تشریح و نقد اصول و تعالیم آن، معرفی لژهای ایجاد شده در ایران و نقش آنان در تحولات کشور در دوره مشروطه و پهلوی با توجه به حاکمیت هشتاد و پنج ساله فراماسونری در ایران.

۵-۱. قلمرو پژوهش

الف - قلمرو مکانی: ایران قلمرو اصلی این پژوهش است اما به تحولات فرهنگی و سیاسی ممالک غربی به‌ویژه انگلستان در ارتباط با فراماسونری و تحولات ایران نیز توجه خواهد شد.

ب - قلمرو زمانی: ۱۲۷۵-۱۲۸۵ (نگاه کلی) ۱۲۸۵-۱۳۵۷ (بررسی دقیق)

ج - قلمرو موضوعی: فعالیت‌های فرهنگی و سیاسی فراماسونری در عصر مشروطه و پهلوی

۶-۱. پرسشهای اساسی پژوهش

الف - پرسش اصلی: ماهیت لژهای فراماسونری و اصول و تعالیم آن چیست و چه تأثیری بر روی نخبگان و جامعه ایرانی داشته است؟

ب - پرسش فرعی: نقش فراماسونری در تحولات سیاسی ایران پس از مشروطیت چه میزان بوده و گستره تکثیر سازمانی این تشکل در دوران ۸۵ ساله فعالیت آن در ایران چگونه بوده است؟ و آیا اینکه در دوره پهلوی فعالیت این سازمان تداوم داشته یا دچار انقطاع شده است؟

۱-۷. فرضیه پژوهش

فرضیه اساسی این پژوهش عبارت است از:

۱. فراماسونری سازمانی سیاسی و فرهنگی مبتنی بر نهان روشی و آموزه‌های صهیونیستی است که با جذب نخبگان ایرانی توانست از ظرفیت آنان برای ایجاد تغییرات گسترده فرهنگی و سیاسی در ایران و سلطه استعمار بر جامعه ایرانی استفاده نماید. با توجه به جذب اغلب مدیران فرهنگی و سیاسی کشور در تشکیلات فراماسونری در دوران مشروطه و پهلوی، تشکیلات ماسونی نقشی بی بدیل در تحولات سیاسی فرهنگی ایران در دوره‌های مزبور ایفا نموده است و در همین راستا با گسترش تشکیلات خود توانست نبض جریان‌های سیاسی فرهنگی حاکم را به دست بگیرد. به این ترتیب تکاپوی فراماسونی نه تنها در ایران شاهد انقطاعی نبوده بلکه به طور پیوسته در طول دوران قاجار و پهلوی تداوم و گسترش پیدا کرده و تغییری در مبانی آن حاصل نشده است.

۲. فرضیه رقیب: فراماسونری جمعیتی غیرسیاسی و اخلاقی است که صرفاً برای تربیت انسان و انجام امور عام‌المنفعه و گسترش روحیه برادری و برابری در جهان تأسیس شده است. این تشکیلات از قدمتی دیرینه برخوردار و وارث همه مکاتب اخلاقی و انسانی در غرب و شرق عالم می‌باشد. که در ایران با ورود به دوره پهلوی دچار تحولی اساسی شده است.

۱-۸. پیشینه پژوهش

در زمینه تشکیلات فراماسونری در ایران و جهان، کتب و مقالات مختلفی به چاپ رسیده است که عمدتاً به بحث فراماسونری در جهان و اندکی به بحث فراماسونری در جهان و ایران تا سال ۱۳۴۷ شمسی پرداخته‌اند. مهم‌ترین این منابع عبارتند از:

الف: فراموشخانه و فراماسونری در ایران، تألیف اسماعیل رائین در سه جلد. این کتاب در واقع عمده‌ترین اثر در زمینه تاریخ فراماسونری در جهان و ایران به زبان فارسی می‌باشد. اثر مزبور تشکیلات فراماسونری را تا سال ۱۳۴۷ مورد بررسی قرار داده است و علی‌رغم اینکه جامع‌ترین اثر به

زبان فارسی در این زمینه می‌باشد، دارای کاستی‌هایی نیز می‌باشد که به پاره‌ای از آنها در این پژوهش اشاره شده است. ملاحظات سیاسی و شخصی راین تا حدودی از اعتبار علمی این اثر کاسته است.

ب: فرانسونری چیست؟ اثر ابراهیم الفت (از اعضای تشکیلات فرانسونری) الفت این کتاب را در پاسخ به کتاب راین تهیه نموده است و منابع اصلی آن را دائرةالمعارف‌هایی نظیر لاروس و بریتانیکا تشکیل می‌دهد. اثر الفت که قرار بود در دو جلد چاپ شود، قبل از انقلاب منحصراً در اختیار فرانسون‌ها قرار گرفت و فقط جلد اول آن به چاپ رسید. نویسندگان وعده داده بود که در جلد دوم به معرفی تشکیلات فرانسونری در ایران خواهد پرداخت که این وعده عملی نشد. این کتاب اثری است جانبدارانه از فرانسونری.

د: فرانسونری در ایران، تألیف محمود کتیرایی. این کتاب که همزمان با انتشار کتاب راین در ۱۳۴۷ منتشر شده به بررسی تاریخ فرانسونری در ایران تا تشکیل لژ بیداری ایران در سال ۱۳۲۴ قمری می‌پردازد. کتیرایی اطلاعات مفید ولی ناقصی از چگونگی تشکیل لژ بیداری ایران را ارائه می‌دهد.

ه: سازمان جهانی فرانسونری، تألیف ولی اله یوسفیه. این کتاب در ۱۳۵۲ در تهران توسط چاپ زهره منتشر شد. ظاهراً قرار بود کتاب در دو جلد منتشر و در جلد دوم به تشکیلات فرانسونری در ایران پرداخته شود، اما عملاً فقط جلد اول این کتاب در ۱۳۵۲ به چاپ رسید. نقص عمده این کتاب، کمی ارجاع به منابع و عدم رعایت اصول و قواعد ارجاع دادن است که از اتقان مطالب کتاب می‌کاهد. ایراد دیگر رونویسی نویسنده از منابعی نظیر فراموشخانه و فرانسونری در ایران اثر اسماعیل راین و آثار خان‌ملک ساسانی، محمود محمود و... است. نویسندگان در بیان تاریخچه فرانسونری به تکرار مطالب فرانسون‌ها در این خصوص می‌پردازد و بر نقش صنوف معماری در تشکیل این جریان تأکید می‌ورزد. در ص ۳۲ اتحادیه بنایان روم به عنوان بقایای کارگران معبد سلیمان معرفی می‌شوند که به روم بازگشته و تشکیلات فرانسونری را بنیان گذاشتند. وی در صفحه ۲۹۸ منشاء فرانسونری را جمعیت های سری مشرق زمین نظیر اسماعیلیه معرفی می‌کند. جالب‌ترین بخش این کتاب گفتگوی نویسنده با برخی از اعضای تشکیلات فرانسونری در ایران نظیر شفیع امین، پرویز بهبودی مدرسی چهاردهی و رضازاده شفق است که البته حاوی اطلاع مهمی نیست (صص ۸۱-۸۳). در بخش فرانسونری در

فرانسه نیز اطلاعات خوبی برای اهل فن ارائه می‌شود که برای تکمیل تاریخچه فراماسونری به کار می‌آید. درباره درجات و طریقت‌های فراماسونری نیز مطالبی ذکر شده (صص ۳۱-۳۲) که بیانگر بی‌اطلاعی نویسنده از این مقولات می‌باشد. وی درجات فراماسونری را سی و سه درجه عنوان می‌کند و مدعی است گذراندن سه درجه اول سخت، از درجه چهار تا هجده آسان، درجه هجده سخت می‌باشد و درجه سی و سه نیز به افراد معدودی داده می‌شود. در حالی که این‌گونه نیست و تعداد قابل توجهی از فراماسون‌های آئین اسکاتی این درجه را دارند. رتبه‌بندی درجات از لحاظ سختی و آسانی نیز بی‌مبنا است. و فقط در آئین اسکاتی سی و سه درجه رواج دارد. بخش‌های مربوط به موقوفه «اود» در هندوستان و سید جمال‌الدین اسدآبادی نیز تماماً برگرفته از آرای خان‌ملک ساسانی، محمود محمود و رائین است که در پاره‌ای از موارد هیچ سندیتی ندارد (صص ۳۰۲ و ۳۴۱-۳۸۵)

و: درآمدی بر تاریخ فراماسونری در ایران. عنوان مقاله‌ای است از حامد الگار. وی در طی این مقاله به بررسی پیشینه ورود فراماسونری به ایران پرداخته و مطالبی را در خصوص فراموشخانه ملکم، جامع آدمیت و لژ بیداری ایران ارائه می‌نماید.

ز: تشکیلات فراماسونری در ایران، اثر حسین میر. این کتاب پس از انقلاب چاپ شده و به علت دسترسی نویسنده به بخش اندکی از اسناد بجا مانده از تشکیلات شورای عالی آیین اسکاتی حاوی اطلاعات جالبی می‌باشد. متأسفانه عدم اطلاع کامل نویسنده از ماهیت و تکاپوی فراماسونری موجب شده است که اشتباهات مختلفی در زمینه جایگاه شورای عالی در سازمان جهانی فراماسونری در تحلیل‌های ایشان بروز نماید.

ح: تاریخ جنبش‌ها و تکاپوهای فراماسونگری در کشورهای اسلامی: تألیف دکتر عبدالهادی حائری. مرحوم دکتر حائری در این اثر سعی داشت که تصویری کلی از تکاپوی فراماسونری در کشورهای اسلامی ارائه دهد. لذا اطلاعات ارائه شده در این کتاب بسیار کلی است. حسن این کتاب در این است که نویسنده محترم آن برای اولین بار تکاپوی فراماسونری را در مجموعه کشورهای اسلامی مورد توجه قرار داده است. استفاده ایشان از برخی منابع نایاب بر حسن اثر افزوده است.

ط: زرسالاران پارسی و یهودی جلد چهارم تألیف عبدالله شهبازی جدیدترین اثر در زمینه فراماسونری است به منشأ یهودی و سرمایه‌سالار این تشکیلات و ارتباط آن با فرقه‌های رازآلود یهودی و مسیحی پرداخته است. همین ویژگی این اثر را به منبعی بی‌نظیر در بین منابع فارسی تبدیل نموده است. در این کتاب اشاراتی بسیار گذرا بر تکاپوی فراماسونی در ایران شده است.

ی: جمعیت‌های سری و فراماسونری نوشته امیر نجات اثر دیگری است که در زمینه فراماسونری به زبان فارسی منتشر شده است. نویسنده کتاب خود و پدرش محمد نجات عضو لژهای فراماسونی در ایران بوده و برای باسخگویی به مسائل مطروحه از سوی مخالفان فراماسونری پیرامون این تشکیلات تدوین شده است. نویسنده این اثر فاقد اطلاعات لازم درباره روش‌های تاریخنگاری و حتی گستره موضوعی است که در آن زمینه دست به قلم برده است. اشتباهات فراوان و تناقضات موجود در اثر، اسیر شدن در بین آراء نویسندگان مختلف و اعتماد به آثار ضعیف کتاب جمعیت‌های سری و فراماسونری را به اثری ضعیف تبدیل نموده است. نویسنده اگر به جای پرداختن به مسائل عمومی که به شکل غیرتخصصی مطرح شد خاطرات خود و پدرش را در خصوص فراماسونری و لژهایی که در آن عضویت داشتند ذکر می‌کرد حداقل اطلاعات جدیدی را در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌داد.

ک: گوشه‌هایی از تاریخ فراماسونری ایران، اثر علاءالدین روحانی، دیگر عضو تشکیلات فراماسونی است که بعد از انقلاب تألیف شده است. نویسنده در ابتدا اعتراف می‌کند که اهل تحقیق نیست و اطلاعات شخصی خود را به رشته تحریر درآورده است. عمده اطلاعات ارائه شده در این کتاب برگرفته از جزواتی است که در لژهای فراماسونی در اختیار اعضا گذاشته می‌شد. در پاره‌ای از موارد نیز به اطلاعات برخی منابع دیگر ارجاع داده می‌شود که فاقد نوآوری است. نویسنده در فصولی از کتاب به خاطرات خود اشاره دارد و اطلاعات خوبی را در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌دهد به‌ویژه در بخش وضعیت فراماسونری پس از انقلاب. تمام تلاش نویسنده نشان دادن چهره‌ای اخلاقی و غیر سیاسی از فراماسونری و متهم نمودن مخالفان فراماسونری به دشمنی و ناآگاهی و وابستگی به حکومت‌های دیکتاتوری و... است.

ل: مجموعه ۵ جلدی تاریخ آغازین فراماسونری در ایران اثر دیگری است که در خصوص تکاپوهای فراماسونی در ایران منتشر شده است. جلد اول این مجموعه که اختصاص به معرفی لژ بیداری ایران دارد توسط حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی در ۱۳۷۸ منتشر شد. دو جلد اول به کوشش آقای حمیدرضا شاه‌آبادی و مجلدات بعدی به کوشش آقای یحیی آریا بخشایش تدوین شده است. این مجموعه در نوع خود با توجه به انتشار گسترده اسناد لژ بیداری برای اولین بار بی‌نظیر بوده و کوشش تدوینگران برای روشن شدن نکات مطروحه در اسناد و تاریخچه لژ بیداری و نیز معرفی اعضا بر غنای آن افزوده است. عدم دقت در خوانش برخی اسناد ایرادی است که می‌توان بر استنساخ اسناد وارد دانست. مجموعه اسناد منتشر شده در این مجموعه از خانه محمدعلی فروغی به دست آمده است که نشان‌دهنده اصالت منشأ اسناد می‌باشد.

م: اسناد فراماسونری در ایران که در دو جلد توسط مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی در ۱۳۸۰ منتشر شد اثر دیگری است که در این حوزه تدوین گردیده است. این اثر دو جلدی در بردارنده مجموعه اسناد ساواک درباره تشکیلات فراماسونری در ایران است که به نوبه خود اطلاعات خوبی را در اختیار علاقه‌مندان می‌گذارد. با خواندن اسناد این مجموعه به نکات ریزی از نگاه اطلاعاتی و امنیتی و نحوه تعامل رژیم پهلوی با فراماسونری پی می‌بریم. هرچند برخی از گزارشها مأموران ساواک سطحی و در مواقعی مغلوط می‌باشد اما از اهمیت اسناد این مجموعه نمی‌توان گذشت.

۹-۱. جنبه جدید بودن و نوآوری پژوهش

تأکید این پژوهش بر تأثیرات فرهنگی فراماسونری بر جامعه و نخبگان ایرانی و نیز استفاده گسترده از اسناد و منابع دست اول این تشکیلات در ایران است که آن را از سایر آثار در این زمینه متمایز می‌سازد.

۱۰-۱. روش پژوهش و دلیل انتخاب این روش

در این پژوهش با توجه به عدم شفافیت موضوع و تحاشی فراماسون‌ها نسبت به تأثیرپذیری و ارتباط با غرب استعمارگر پس از گردآوری مستندات از روش تاریخی و استنباطی برای تبیین موضوع استفاده خواهد شد.

با توجه به جنبه تاریخی موضوع و عدم امکان دسترسی به شخصیت‌های مؤثر در این زمینه لذا با مراجعه به آثار آنان و جست‌وجو در منابع دست اول، مآخذ معتبر و اسناد متقن بجا مانده تلاش می‌شود به سؤالات مطروحه در طرح‌نامه پاسخی مستند و در خور داده شود.

فنون و ابزار گردآوری اطلاعات: در این پژوهش ابتدا کلیه اسناد و منابع مورد نظر (اعم از چاپی و تصویری) بررسی و مطالعه، فیش‌برداری و تنظیم موضوعی گردیده است. همچنین با چند تن از اعضای سابق تشکیلات فراماسونری مصاحبه به عمل آمده است.

فصل دوم

بررسی منابع

درآمد

در این فصل منابع منتشره در خصوص تشکیلات فراماسونری که در ایران منتشر شده مورد بررسی قرار خواهد گرفت. هدف از تالیف این فصل آشنایی با مطالعات انجام شده درباره این تشکیلات و تکاپوهای آن و همچنین سطح تحلیل و درک محققان ایرانی از این موضوع است. اشاره به کاستی‌ها و نقاط قوت پژوهش‌هایی که قبلاً انجام شده راه‌گشای پژوهشگر برای پرهیز از دوباره‌کاری، ورود به عرصه‌های نوین و ذکر ناگفته‌ها و تکرار نکردن اشتباهات و اصلاح تحلیل‌ها خواهد شد.

۱-۲. مقدمه

منابع موجود در خصوص فراماسونری و تاریخچه آن به زبان فارسی تا قبل از انقلاب اسلامی از تعداد انگشتان دست تجاوز نمی‌کند و متأسفانه هیچ کدام از جامعیت لازم برخوردار نیستند، اگر از اشاره پراکنده مطبوعات آن دوره که عمدتاً اشاراتی گذرا و مبهم و بعضاً در حد افشاگری سیاسی محسوب می‌شود و در راستای منافع رژیم گذشته تفسیر می‌گردد بگذریم کتاب *فراماسونری در ایران* اثر محمود کتیرائی که توسط انتشارات اقبال در ۱۳۴۷ نشر یافت، کتاب سه جلدی *فراموشخانه و فراماسونری در ایران* اثر اسماعیل رائین که توسط مؤسسه تحقیقاتی رائین در سال ۱۳۴۷ منتشر شد و کتاب *فرانماسونری چیست* اثر ابراهیم الفت، نشر امیر در ۱۳۴۹ را می‌توان نام برد که بیشترین اطلاعات را در زمینه تاریخچه فراماسونری در ایران و جهان به زبان فارسی در برداشت. البته کتاب سازمان جهانی فراماسونری، اثر ولی‌الله یوسفیه که توسط نشر زهره در ۱۳۵۲ چاپ شد را نیز می‌توان در زمره کتب مزبور به حساب آورد. منابع نشر شده پس از انقلاب نیز عمدتاً دچار ازهم‌گسیختگی